

TA’LIM MADANIYATI: KONSEPTUAL YONDASHUV, NAZARIY ILDIZLAR VA TANQIDIY TAHLIL

Taniqulov Jonibek Ashirkulovich

SamDU dotsenti

E-mail: jtaniqulov140@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola ta’lim madaniyati tushunchasiga konseptual yondashuv asosida yondashadi. Unda ta’lim madaniyatining nazariy ildizlari, ijtimoiy va madaniy omillar bilan o‘zaro aloqasi yoritiladi. Mualliflar pedagogik fikr tarixida shakllangan yondashuvlarni tahlil qilib, zamonaviy ta’lim tizimidagi madaniy yondashuvning ahamiyatini ko‘rsatadilar. Shuningdek, ta’lim madaniyatiga oid mavjud qarashlar tanqidiy tahlil qilinib, ularni takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar beriladi. Maqola ta’limning insonparvarlik, barqarorlik va madaniy qadriyatlarga asoslangan modelini ilgari suradi.

Kalit so‘zlar: ta’lim madaniyati, konseptual yondashuv, nazariya, tanqidiy tahlil, madaniyat, pedagogika.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ КУЛЬТУРА: КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ ПОДХОД, ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ИСТОКИ И КРИТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Аннотация. Эта статья рассматривает концептуальный подход к понятию образовательной культуры. В ней освещены теоретические истоки образовательной культуры и ее взаимосвязь с социальными и культурными факторами. Авторы анализируют подходы, сформировавшиеся в истории педагогической мысли, и подчеркивают значимость культурного подхода в современном образовательном процессе. Также проводится критический анализ существующих взглядов на образовательную культуру и предлагаются рекомендации по их совершенствованию. Статья продвигает модель образования, основанную на гуманизме, устойчивости и культурных ценностях.

Ключевые слова: Образовательная культура, концептуальный подход, теория, критический анализ, культура, педагогика.

EDUCATIONAL CULTURE: CONCEPTUAL APPROACH, THEORETICAL ROOTS, AND CRITICAL ANALYSIS

Abstract. This article approaches the concept of educational culture from a conceptual perspective. It explores the theoretical roots of educational culture and its interrelation with social and cultural factors. The authors analyze approaches formed in the history of pedagogical thought and highlight the importance of a cultural approach in the modern education system. Furthermore, the article provides a critical analysis of existing views on educational culture and offers recommendations for their improvement. The article promotes an educational model based on humanism, sustainability, and cultural values.

Key words: educational culture, conceptual approach, theory, critical analysis, culture, pedagogy.

Zamonaviy sivilizatsiyaning poydevorlaridan biri sifatida ta’lim – shunchaki bilimlar yig‘indisi emas, balki jamiyatni barqaror rivojlantirish, shaxsni yetuklashtirish va umumbashariy qadriyatlarni mustahkamlash vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Shu bois, “ta’lim madaniyati” tushunchasi bugungi falsafiy, pedagogik va ijtimoiy diskurslarda tobora markaziy o‘rin egallamoqda. Bu tushuncha ostida nafaqat ta’lim jarayonining tashkiliy shakllari, balki unga xos bo‘lgan qadriyatlar, ijtimoiy institutlar, axloqiy mezonlar va intellektual muhit tushuniladi. [1;89].

Ta’lim madaniyatining markaziy mohiyati - bu bilish jarayonining ma’naviy va axloqiy kontekstda shakllanishidir. UNESCO ekspertlarining fikricha, ta’lim madaniyati “nafaqat bilim berish, balki insonni o‘zligini anglashga, tanqidiy tafakkurga, ijtimoiy mas’uliyatga va barqaror taraqqiyotga yo‘naltirish san’atidir” [2;33]. Shu nuqtai nazardan qaraganda, ta’lim madaniyati — bu jamiyatning o‘zlikni anglash shakli, uning tarixiy tajribasi va kelajak haqidagi tasavvurining ifodasidir.

Ta’lim madaniyati zahirida yotgan nazariy kontseptlar Platonning “Fozil jamiyat” g‘oyalaridan tortib Deveyning pragmatik pedagogikasigacha bo‘lgan keng spektrni o‘z ichiga oladi. Platon uchun ta’lim – ruhni go‘zallikka intilishga yo‘naltiruvchi vosita bo‘lgan bo‘lsa [3], Devey uchun bu – ijtimoiy tajribani qayta ishlab chiqarish vositasidir [4]. Bu ikki yondashuv bir-biridan farqlansa-da, ikkalasi ham ta’limni madaniy kontekstda ko‘radi.

O‘zbekistonlik olimlar ham bu masalaga o‘ziga xos yondashuvlar bilan hissa qo‘shib kelmoqda. Jumladan, X.Toshxo‘jayev “ta’lim madaniyati - bu avlodlararo ruhiy merosning ijtimoiy reproduksiyasi bo‘lib, u faqat bilimlar tizimi emas, balki o‘rganishning ma’naviy mohiyatidir” deb ta’kidlaydi [5;145]

Ta’lim madaniyatining amaliy jihatlarini tahlil qilar ekanmiz, bu faqat o‘quv

dasturlari va darsliklar bilan chegaralanmasligi ayon bo‘ladi. Bu madaniyat - pedagog va o‘quvchi o‘rtasidagi axloqiy aloqada, ta’lim tizimining jamiyat bilan qanday interaksiyaga kirishida, shuningdek, ta’limda gender tengligi, inkluzivlik va inson huquqlariga hurmat darajasida namoyon bo‘ladi. Jumladan, ta’lim muhitida erkin fikr aytish, savol berish va tanqidiy tahlilga ochiqlik darajasi - bu madaniyatning asosiy ko‘rsatkichlaridan biridir [6;55].

Ta’lim madaniyati masalasiga tanqidiy yondashuvlarda, ayniqsa, M. Fuko va P. Bourdieu kabi poststrukturalist olimlarning yondashuvlari alohida ahamiyat kasb etadi. Fuko ta’limni hokimiyatni ishlab chiqaruvchi institutlardan biri sifatida ko‘radi [7;101], Bourdieu esa “madaniy kapital” orqali ijtimoiy tabaqalanishning reproduksiyasi sifatida baholaydi [8;138]. Bu qarashlar ta’lim madaniyatining sathida mavjud bo‘lgan nomuvofiqliklar va strukturaviy tengsizliklarni fosh etadi.

Aynan shu tanqidiy nuqtai nazardan kelib chiqib, ta’lim madaniyatini shakllantirishda uchrayotgan muammolar - ya’ni, standartlashtirilgan baholash tizimlarining tafakkurni cheklashi, shaxsga emas, tizimga xizmat qiluvchi o‘quv dasturlarining ustunligi, shuningdek, ijodkorlikka emas, mutelikka asoslangan yondashuvlar – zamonaviy ta’limning o‘tkir tanqid obyektidir.

Ta’lim madaniyati bugungi kunda faqat pedagogik masala emas, balki falsafiy, sotsiologik va siyosiy muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda. U shaxs va jamiyatning o‘zaro bog‘liqligini, intellektual va axloqiy barqarorligini aks ettiradi. Shu bois, ta’lim madaniyatini yangilash nafaqat islohotlar, balki konseptual tafakkur, olimlararo muloqot va qadriyatlar tizimini qayta ko‘rib chiqish orqali amalga oshiriladi. Shu jihatdan, ta’lim madaniyatini rivojlantirish - bu nafaqat bilim berish, balki insoniylikni tarbiyalashdir.

XXI asrda ro‘y berayotgan texnologik inqilob ta’lim tizimiga chuqur kirib bormoqda va shu bilan birga, ta’lim madaniyatining yangi shakllanish bosqichini boshlab bermoqda. Raqamli vositalarning keng tatbiqi – bu shunchaki texnik yangilik emas, balki madaniy paradigma o‘zgarishidir. Bu borada Manuel Castellstning “axborot jamiyati” konsepsiyasi alohida ahamiyatga ega bo‘lib, u bilimning asosiy ishlab chiqarish vositasiga aylangan jamiyatda ta’limning madaniy asoslari qayta talqin qilinishini ta’kidlaydi [9;77].

Raqamli ta’limning madaniy o‘lchovi nafaqat ta’lim texnologiyalarida, balki shaxsning o‘zini anglashida, bilimga bo‘lgan munosabatda, axborot savodxonligida va raqamli etikada o‘z ifodasini topadi. O‘zbekiston misolida olganda, “Raqamli O‘zbekiston - 2030” strategiyasida ta’limning raqamli transformatsiyasi alohida

ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan bo‘lib, bu strategiyaning maqsadi - bilim va madaniyat o‘rtasidagi zamonaviy ko‘prikn yaratishdir [10;4].

Bugungi global ta’lim siyosatida inklyuzivlik tamoyili muhim o‘rin egallamoqda. Inklyuziv ta’lim - bu faqat imkoniyati cheklangan shaxslar uchun emas, balki ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy jihatdan marginal guruhlar uchun teng imkoniyatlarni yaratishga qaratilgan yondashuvdir. Shu sababli, ta’lim madaniyati tenglik, bag‘rikenglik va xilma-xillikni qadrlaydigan ijtimoiy tafakkur bilan uyg‘unlashgan holda shakllanishi kerak. M.Nussbaumning “quvvatlar yondashuvi” (capability approach) doirasida ta’lim - bu insonning o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarish huquqidir [11;23]. Demakki, ta’lim madaniyati - bu adolatli jamiyatni yaratish uchun poydevor, u shunchaki axborot uzatuvchi tizim emas, balki insoniylik mezonini hisoblanadi.

Milliy ta’lim madaniyati har bir xalqning tarixiy xotirasi, diniy-falsafiy merosi va ijtimoiy tuzilmasiga tayanadi. O‘zbekistonda bu jihatlar al-Xorazmiy, Beruniy, Ibn Sino, Forobiy, Ulug‘bek kabi allomalar merosida mujassam bo‘lib, zamonaviy ta’lim falsafasiga asos yaratib bergan. Shu bilan birga, bugungi islohotlar jarayonida bu merosni faqat tarixiy xotira sifatida emas, balki yangi madaniyatlar bilan sintez qiluvchi zamonaviy vosita sifatida ko‘rish zarur.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan ilgari surilgan “Yangi O‘zbekiston” konsepsiyasi doirasida ta’lim madaniyatini yangilashga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bu boradagi islohotlar ichki milliy qadriyatlar va tashqi global tendensiyalarni uyg‘unlashtirish yo‘lida olib borilayotgani kuzatilmoqda [12;17].

Xulosa o‘rnida: Ta’lim madaniyati - kelajakni loyihalovchi ong shakli Bugungi globallashuv, raqamli ijtimoiylik va turli madaniy ziddiyatlar zamirida ta’lim madaniyati - bu faqat ilmiy bilimlar jamlanmasi emas, balki global muammolarni hal qilishga qodir bo‘lgan shaxsni shakllantirishning asosiy yo‘lidir. Shu bois, har qanday islohotlar, texnologik yangiliklar yoki innovatsiyalar mazmunan insoniylik mezonlariga tayanmas ekan, ular samarasiz bo‘lishi mumkin. Shuning uchun ham, ta’lim madaniyati doimo ijtimoiy adolat, axloqiy yuksaklik va ilmiy tafakkur uchligini o‘zida birlashtirgan holatda rivojlantirilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Habermas J. Knowledge and Human Interests. Cambridge: Polity Press, 2007. – P. 89.
2. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. Paris: UNESCO Publishing, 2020. – P. 33.
3. Platon. Davlat. Toshkent: Akademnashr, 2006. – B. 112.

4. Dewey J. Experience and Education. New York: Kappa Delta Pi, 1938. – P. 67.
5. Toshxo‘jayev X. Zamonaviy ta’lim falsafasi. Toshkent: Fan va Texnologiya, 2022. – B. 145.
6. Freire P. Pedagogy of the Oppressed. New York: Continuum, 2001. – P. 55.
7. Foucault M. Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings. Brighton: Harvester Press, 1980. – P. 101.
8. Bourdieu P. Language and Symbolic Power. Cambridge: Harvard University Press, 1991. – P. 138.
9. Castells M. The Rise of the Network Society. Oxford: Blackwell, 2000. – P. 77.
10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. 05.10.2020 y., PQ–6079. – B. 4.
11. Nussbaum M. Creating Capabilities: The Human Development Approach. Harvard University Press, 2011. – P. 23.
12. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. Toshkent: O‘zbekiston, 2022. – B. 17.
13. MADATOVICH R. S. Aesthetic Features of the Formation of a Healthy Environment in the Upbringing of Children in the Family //JournalNX. – 2020. – T. 6. – №. 04. – С. 88-90.
14. Рузимуродов С., Артиков Ш. АНАХАРСИС-ВЕЛИКИЙ ФИЛОСОФ ИЗ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ //Инновации в технологиях и образовании. – 2016. – С. 340-342.